

Θεωρητικό Πλαίσιο:

ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Γιώργος Μαυρογιώργος

Μια πρωτοβουλία για το σχεδιασμό δραστηριοτήτων καινοτομίας δεν είναι δυνατό να γίνει σε θεωρητικό κενό. Αντίθετα, προϋποθέτει ανάλυση που να αναφέρεται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (εκτενώς ή υπαινικτικά), στο σχολείο, τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τα σχολικά βιβλία, τα αντικείμενα διδασκαλίας, τα διδακτικά μέσα, τους σκοπούς, τις εκπαιδευτικές τεχνικές, τις συνθήκες εργασίας, κ. α.. Μια τέτοια ανάλυση καλείται να αναδείξει τα προσδιοριστικά στοιχεία που είναι δυνατόν να αποκτήσουν οι διάφορες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για να έχουν το χαρακτήρα καινοτομίας. Η σύλληψη και η ανάπτυξη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων ή και η εφαρμογή τους μπορούν να πάρουν διάφορες μορφές: από μια πρόταση π.χ. για διδασκαλία και αξιολόγηση με ανοιχτά βιβλία μέχρι την ανάπτυξη ευρύτερων σχεδίων projects. Έχοντας ως αφετηρία αυτές τις σκέψεις ακολουθεί μια ανάλυση που αναπτύσσει το θεωρητικό πλαίσιο παιδαγωγικών και διδακτικών πρωτοβουλιών που μπορούν να αναπτυχθούν με εστία αναφοράς το μάθημα της ιστορίας*.

Θα ξεκινήσουμε με την παραδοχή ότι το είδος ιστορίας που προωθείται ή ευνοείται για διδασκαλία στο ελληνικό σχολείο παίζει σημαντικό ρόλο στην προβολή κυρίαρχων αντιλήψεων, ιδεολογικών και πολιτισμικών αξιών και παραδοχών (για τη φύση, την κοινωνία, τον άνθρωπο, την εξέλιξη, το παρελθόν, το παρόν κ.τ.ό.) και τελικά στη διαμόρφωση συνειδήσεων. Αυτό επιτυγχάνεται, ως ένα μεγάλο βαθμό, με την επιλογή του περιεχομένου της σχολικής ιστορίας.

Η σχολική ιστορία, όπως και όλα τα σχολικά μαθήματα, διδάσκονται στο πλαίσιο συγκεκριμένων προδιαγραφών μορφής και περιεχομένου, έτσι όπως αυτές αποτυπώνονται στα αναλυτικά προγράμματα και στα αντίστοιχα σχολικά βιβλία που συγγράφονται. Ένα είναι βέβαιο: **το περιεχόμενο που προβλέπεται για διδασκαλία είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας κατάταξης, ιεράρχησης και επιλογής.** Είναι αδύνατο να διδαχτεί στο σχολείο το σύνολο της κατακτημένης γνώσης. Έτσι, συμβαίνει και με τη σχολική ιστορία: το περιεχόμενο που διδάσκεται είναι αποτέλεσμα επιλογής και από αυτή την άποψη μόνο ως «παραδειγματική» γνώση μπορεί να θεωρηθεί. Η συγκεκριμένη επιλογή της παραδειγματικής ιστορικής γνώσης με το σχολικό βιβλίο της ΣΤ' δημοτικού που αποσύρθηκε πρόσφατα προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις εκκλησιαστικών και άλλων κύκλων γιατί βρήκαν το «παραδείγμα» ιστορίας «αντεθνικό».

Αλλά ποιο ήταν το “παραδείγμα” ιστορίας;

Βασικός διδακτικός σκοπός για τη διδασκαλία της ιστορίας, όπως δηλώνεται, είναι, μεταξύ άλλων, η καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης των μαθητών. Ωστόσο, παρά τις συγκεκριμένες αλλαγές που είχαν γίνει κατά τα τελευταία χρόνια, αναλύσεις των σχολικών προγραμμάτων, των σχολικών εγχειριδίων, της καθιερωμένης διδακτικής πράξης και των διάφορων εξετάσεων κ.ά. καταλήγουν στην εκτίμηση ότι οι μαθητές δεν εισάγονταν στην επιστήμη της ιστορίας και καλούνταν να αποδεχτούν αντιεπιστημονικές απόψεις, συγχύσεις, ασάφειες, υπεραπλουστεύσεις, αναχρονισμούς κ.ά.

Στο ελληνικό σχολείο διδασκόταν και επαναλαμβανόταν η εκδοχή μιας ιστορίας που προβάλλεται ως χρονολογική στατική περιγραφή κυρίως πολιτικοστρατιωτικών γεγονότων που

γραμμικά συνδέονται στη λογική μιας συνέχειας χωρίς αντιφάσεις αρχίζει από τους αρχαίους χρόνους και φτάνει μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Επρόκειτο για μια ελληνοκεντρική (εθνοκεντρική) γεγονοτολογική χρονολογική ιστορία, ως εάν η ιστορική εξέλιξη να προκύπτει ως μηχανική συνέπεια από προηγούμενη περίοδο εξ αιτίας του χρόνου. Η πληθώρα της ύλης και των ασύνδετων γεγονότων πρόβαλλε με ιδιαίτερη έμφαση την ιστορία κεντρικών κρατικών εξουσιών και την ιστορία των μεγάλων πολιτικών ανδρών. Ήταν ένα είδος ιστορίας αποκομμένης από τη μέθοδό της, τις κοινωνικές και ιστορικές της αναφορές και περιορισμούς. Στην καλύτερη περίπτωση συνδεόταν μηχανιστικά με τα μεθοδολογικά της εργαλεία, τα ερωτήματα και τις πηγές. Ήταν μια ιστορία που παρουσιαζόταν ως αντικειμενική γνώση και «αλήθεια» χωρίς την ανάδειξη της αντικειμενικής διάστασης του παρελθόντος και της γνωσιολογικής υποκειμενικής παρέμβασης στην κατανόησή του.

Αν και χρησιμοποιήθηκαν εγχειρίδια «εισαγωγής στις ιστορικές σπουδές» ή «ιστορίας με βάση τις πηγές» ή εγχειρίδια που πρόβαλλαν τον οικονομικό και κοινωνικό παράγοντα στην ιστορική εξέλιξη, οι σχετικές αναλύσεις ελέγχονται ως διστακτικές, αποσπασματικές, αντιφατικές και υπεραπλουστευτικές με αποσιωπήσεις ή συρρίκνωση του ρόλου των παραγωγικών δυνάμεων, των παραγωγικών σχέσεων, του τρόπου παραγωγής κ.ά. Αυτό το είδος ιστορίας προσφέρεται για ιδεολογική χρήση υπέρ των κυρίαρχων παραδοχών για την κοινωνία, το παρελθόν, την ιστορική εξέλιξη και η διδασκαλία της ευνοεί τη μαζική καλλιέργεια «ψευδών συνειδήσεων» και την ιστορική ακρισία.

Η παιδαγωγική και η διδακτική του ενός και μοναδικού, αποκλειστικού κρατικού σχολικού εγχειριδίου για το μάθημα της ιστορίας αποκτούσε τα χαρακτηριστικά ενός ιδεολογικού πειθαναγκασμού, παιδαγωγικής βίας και προσηλυτισμού. Ο ρόλος του δασκάλου όλο και πιο πολύ κινδύνευε να συρρικνωθεί σε απλό εκτελεστή των διδακτικών προδιαγραφών του σχολικού εγχειριδίου, των περιορισμών ή προσδιορισμών που προκύπτουν από τη μορφή και το περιεχόμενο των εισαγωγικών εξετάσεων κ.ά. Η διδακτική υποβιβάζοταν σε μια τεχνική οργάνωσης για πληθώρα ύλης με περιττές λεπτομέρειες, ονόματα ηρώων, χρονολογίες, γεγονότα, γραφικές απεικονίσεις μαχών, συναισθηματικές εξάρσεις κ.ο.κ. (: «Το πρωί (sic) της 21ης Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ. άρχισε η ναυμαχία...» ή «το 401 π.Χ. ο Κύρος, νεώτερος αδελφός του βασιλιά των Περσών Αρταξέρξη, με 13.000 Έλληνες μισθοφόρους και 100.000 Πέρσες εξεστράτευσε...» ή «Το σχέδιο που εφάρμοσε ο Μιλτιάδης... αραίωσε το κέντρο και ενίσχυσε τα άκρα...»). Πολλές φορές είχε κανείς την αίσθηση ότι παρακολουθεί ανάλυση στρατιωτικών επιχειρήσεων σε ευέλπιδες υποψήφιους αξιωματικούς του στρατού! Η καταδυνάστευση της λεπτομέρειας και των ασύνδετων γεγονότων εμπλουτιζόταν συχνά με ασαφείς γενικεύσεις του τύπου «Η κοινωνική, η πολιτική και οικονομική ζωή της Ελλάδας είχε φτάσει σε ψηλό επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με το περσικό κράτος...». Έτσι, διαμορφωνόταν ένα είδος διδακτικής αγωνίας και διδακτικού ρυθμού για τη μηχανιστική κάλυψη της διδακτέας ύλης του σχολικού εγχειριδίου. Οι μαθητές, με τη σειρά τους, καλούνταν ως παθητικοί δέκτες να απομνημονεύσουν μηχανιστικά αυτό το είδος ιστορικής «γνώσης», ώστε να την αποδώσουν ανεπεξέργαστη, σε φωτοτυπική αναπαραγωγή στις διάφορες εξετάσεις.

Θεωρητικό Πλαίσιο:
ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
Γιώργος Μαυρογιώργος, Καθηγητής Τμήματος Φ.Π.Ψ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η αναπαραγωγή αυτής της εκδοχής ιστορίας επιτυγχάνοταν ή ευνοούνταν και με την ίδια τη διάρθρωση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων, με την τεχνική του κατακερματισμού και της διαμερισματοποίησης της σχολικής ιστορικής γνώσης. Η ιστορία προβαλλόταν ως ένα άθροισμα διαφορετικών και παράλληλων ιστοριών (πολιτικής, πολεμικής, κοινωνικής, οικονομικής κ.ά.) και όχι ως μια ενιαία ολότητα. Τα κεφάλαια που αφορούν στην κοινωνική-οικονομική και πολιτιστική ιστορία ήταν συνήθως εμβόλιμα ανάμεσα σε κεφάλαια πολιτικής ιστορίας ή πολεμικών συγκρούσεων. Όταν δεν «χαρίζονταν» ή δεν διδάσκονταν περιληπτικά, στην καλύτερη περίπτωση διδάσκονταν διαδοχικά και ασύνδετα, λες και πρόκειται για διαδοχικές ή παράλληλες πορείες, χωρίς τις απαραίτητες διασυνδέσεις. Έτσι, όμως, ήταν δύσκολη υπόθεση η συνολική κατανόηση μιας εποχής και μιας κοινωνίας και αποκρύπτεται ο ρόλος των κοινωνικών συγκρούσεων στην πολιτική και στην πολιτιστική εξέλιξη. Η διαμερισματοποίηση της ιστορικής «γνώσης» κυριαρχούσε και σε ένα άλλο επίπεδο: η ιστορική «γνώση» ήταν αποκομμένη από τους κοινωνικούς και ιστορικούς της προσδιορισμούς, τις μεθοδολογικές της προϋποθέσεις, τις ιστοριογραφικές της αναφορές, τη σχέση της με τις πηγές και τις μαρτυρίες και τους γνωσιολογικούς της περιορισμούς. Οι ένθετες αναφορές σε πηγές, η παράθεση κειμένων ή απεικονίσεων κ.τ.ό. δεν αναδείκνυαν την πολλαπλότητα των σχετικών ζητημάτων· απλά, έρχονταν να επικυρώσουν τη συγκεκριμένη θεώρηση της ιστορίας που προβαλλόταν στο σχολικό εγχειρίδιο.

Σχολικό Εγχειρίδιο Α΄ Γυμνασίου
Οι Περσικοί πόλεμοι

Έτσι, η διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο παρουσίαζε τρία πολύ σημαντικά προβλήματα: (i) πρόβαλλε μια ανιστορική εικόνα της αντικειμενικής ιστορικής πραγματικότητας, διαστρέβλωνε την ιστορική πραγματικότητα και ως αντικείμενο μελέτης και ως αναπαράσταση της, (ii) παραμόρφωνε την επιστήμη της ιστορίας ως κοινωνικής και γνωσιολογικής δραστηριότητας και (iii) καθιστούσε δύσκολη υπόθεση την κατανόηση αυτής της ιστορικής πραγματικότητας, καθώς οι σχετικές πληροφορίες, αναλύσεις, εξηγήσεις κ.ά. δεν προσφέρονται για συνολική γνωστική σύνδεση και σύνθεση που να δίνει ιστορική συνάφεια και νόημα.

Ποια είναι η «άλλη» πρόταση;

Το ερώτημά μας είναι πώς μπορούν εκπαιδευτικοί και μαθητές, στα ανελαστικά πλαίσια της καθημερινής εκπαιδευτικής διαδικασίας, να υιοθετούν αρχές διδασκαλίας που επιτρέπουν ώστε να αντιμετωπίζονται αυτά τα προβλήματα. Δεν υπαινισσόμαστε ότι η διδασκαλία είναι ζήτημα μεθόδου, οργάνωσης και τεχνικής. Το περιεχόμενο του μαθήματος («τι») που κάθε φορά διδάσκεται έχει οπωσδήποτε προτεραιότητα, αλλά και η μέθοδος και η τεχνική του («πώς») έχουν και αυτές σχετικό περιεχόμενο. Ένα παράδειγμα ίσως είναι ενδεικτικό: η τυπική διδακτική πρακτική να γίνεται το μάθημα της ιστορίας με κλειστό το ένα και μοναδικό υποχρεωτικό κρατικό σχολικό βιβλίο ιστορίας προβάλλει την έμμεση παραδοχή και αντίληψη ότι η ιστορική γνώση που εμπεριέχεται σ' αυτό είναι έγκυρη, αντικειμενική, επιστημονική και επομένως προσφέρεται για απομνημόνευση και αποστήθιση.

Μια εναλλακτική διδακτική πρόταση, ουσιαστικά, προϋποθέτει τη δυνατότητα παρέμβασης. Στην περίπτωση του μαθήματος της ιστορίας υποστηρίζουμε ότι τα σχολικά εγχειρίδια, παρόλο το αλύγιστο σχήμα της διάρθρωσής τους, δεν είναι «αδιάβροχα» στην παρέμβαση του εκπαιδευτικού. Προσφέρονται για ευρύτερη αναδιάρθρωση και αναδιάταξη της ύλης τους. Εκείνο όμως που ιδιαίτερα προσφέρεται για εναλλακτική πρόταση είναι το είδος ιστορικής γνώσης που εμπεριέχεται σ' αυτά. Η «επίσημη» σχολική ιστορία, για να δανειστούμε μια γνωστή φράση, «μοιάζει με ελβετικό τυρί: γεμάτη τρύπες και κενά»⁴. Εκπαιδευτικοί και μαθητές μπορούν να αξιοποιούν όσες ορθές και επιστημονικές γνώσεις εμπεριέχονται στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας και να συμπληρώνουν τα «κενά» με τρόπο που συστηματικά να πλησιάζουν όλο και περισσότερο προς την επιστήμη της ιστορίας, τις σύγχρονες ιστοριογραφικές τάσεις και την αντικειμενική ιστορική πραγματικότητα. Διδακτικός σκοπός είναι η καλλιέργεια ιστορικής σκέψης και συνείδησης με απώτερη επιδίωξη τη συνειδητή δράση των σημερινών μαθητών - αυριανών πολιτών στη διαμόρφωση του παρόντος και του μέλλοντος. Σε επίπεδο διδασκαλίας η εναλλακτική-αντίπαλη πρόταση είναι δυνατό να οριοθετηθεί με τις ακόλουθες βασικές αρχές.

(1) Η σχολική ιστορία είναι μάθημα ιστορίας και ιστοριογραφίας. Αυτό σημαίνει ότι η διδασκαλία του μαθήματος συστηματικά οργανώνεται και διεξάγεται με βασικό άξονα τα προβλήματα ή ερωτήματα που θέτει η ιστορία με τις τρεις της σημασίες: (i) ως η αντικειμενική ιστορική πραγματικότητα (: το παρελθόν ως αντικείμενο μελέτης), (ii) ως ένα ιστορικά, κοινωνικά και επιστημονικά προσδιορισμένο είδος κατανόησης αυτής της πραγματικότητας (: η ιστορία που «ξέρουμε») και (iii) ως ιστορική έρευνα και επιστήμη.

Η επικέντρωση κατά τη διδασκαλία της ιστορίας στο «τι» (ξέρουμε) του παρελθόντος, χωρίς τις απαραίτητες διευκρινίσεις και αναλύσεις ή συσχετίσεις που τίθενται από το ίδιο το αντικείμενο (: το παρελθόν) και την ιστορική έρευνα και μέθοδο (: ιστοριογραφία), δε βοηθάει στην κατανόηση του παρελθόντος. Αναφερόμαστε στη συστηματική συνεξέταση και ανάλυση των σχετικών ερωτημάτων που σχετίζονται με τα θέματα, γεγονότα, φαινόμενα, ενότητες ή

περιόδους που επεξεργαζόμαστε σε κάθε διδακτική ενότητα. Το ερώτημα-άξονας που τίθεται συστηματικά κατά τη διδασκαλία είναι *τι πράγματι γνωρίζουμε για το παρελθόν και πώς το γνωρίζουμε*.

Ουσιαστικά πρόκειται για διδασκαλία που υιοθετεί συγκεκριμένες αφηγηρικές παραδοχές για να καταλήξει στην κατανόηση αυτών των ίδιων παραδοχών από τη μεριά των μαθητών. Από τη συνεξέταση ιστορίας και ιστοριογραφίας προκύπτουν πολύ σημαντικές τέτοιες παραδοχές που προσφέρονται για οργάνωση του μεθοδολογικού άξονα της διδασκαλίας, όπως οι ακόλουθες: (α) Πριν μελετήσετε την ιστορία μελετήσετε τον ιστορικό που τη γράφει (ιστοριογραφία). (β) Η ιστορία είναι ένας διαρκής διάλογος ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν. Η παραδοχή αυτή προσφέρεται ιδιαίτερα για τη δημιουργική και ενεργητική σύνδεση της ιστορικής γνώσης για το παρελθόν με το παρόν. (γ) Κάθε σε κάθε εποχή γράφει (επαναδιατυπώνει) την ιστορία της για το παρελθόν. (δ) Η ιστορία είναι ένας διάλογος ανάμεσα στον ιστορικό και στο παρελθόν που μελετάει κ.ά.

Οι παραπάνω αρχές προσφέρονται για διαμόρφωση συγκεκριμένων διδακτικών επιλογών, πρακτικών, τεχνικών κ.ά. στην καθημερινή διδακτική πράξη. Η σταθερή αναζήτηση και συσχέτιση της ιστορίας μιας περιόδου ή ενός γεγονότος με τη σχετική ιστοριογραφία (συγχρονική και διαχρονική) που έχει αναπτυχθεί ευνοεί την πληρέστερη κατανόηση και της περιόδου που διδάσκεται και της ιστορικής επιστήμης.

(2) Η μάθηση της σχολικής ιστορίας είναι ένας σιωπηρός κριτικός διάλογος ανάμεσα στον αναγνώστη-μαθητή και τον ιστορικό. Η συνδιδασκαλία ιστορίας και ιστοριογραφίας προετοιμάζει το μαθητή για το διάλογο με τον ιστορικό. Η ιστορία δεν είναι μια απλή εξιστόρηση, αλλά μια διήγηση με συστηματική αναφορά της στα τεκμήρια και τις ενδείξεις. Η ιστορία έχει μια ιδιαίτερα περίπλοκη σχέση με τη μαρτυρία. Αυτό σημαίνει ότι η διήγηση, εξήγηση και ερμηνεία ενσωματώνει τη μαρτυρία ως αναπόσπαστο στοιχείο της αίσθησης ή κατανόησης του παρελθόντος.

Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας προτείνουν συνήθως μια διήγηση χωρίς συστηματικές αναφορές στα προβλήματα των ενδείξεων και των μαρτυριών, στο πιθανό, στην αβεβαιότητα, στην αμφισβήτηση, στα όρια της άποψής τους και τους περιορισμούς. Τα σχολικά, δηλαδή, εγχειρίδια συνήθως αποσιωπούν τη σχέση της διήγησης, εξήγησης ή ερμηνείας με τη μαρτυρία που τη στηρίζει ή την αμφισβήτηση που άλλες ιστορικές σχολές έχουν εγείρει. Από αυτή την άποψη, η διδασκαλία καλείται να αναπτύξει και να στηρίξει εκείνο το διάλογο που αναδεικνύει τα όρια της γνώσης που προσφέρεται στο σχολικό εγχειρίδιο, τους περιορισμούς της, το είδος της μαρτυρίας που αξιοποιεί ή που αγνοεί, τα κενά ή τα χάσματα κ.ο.κ.

Ο κριτικός διάλογος ανάμεσα στον αναγνώστη-μαθητή και τον ιστορικό (συγγραφέα ενός ιστορικού εγχειριδίου ή βιβλίου) είναι δοκιμασία ή «βάσανος» της ιστορικής γνώσης των σχολικών εγχειριδίων με ερωτήματα όπως, ποιος είναι ο συγγραφέας; δηλώνει ή διατυπώνει τις απόψεις του ή τις υπαινίσσεται; ποιες πηγές υποστηρίζει ότι χρησιμοποιεί; υποδεικνύει τους περιορισμούς των απόψεών του; αναγνωρίζει τα κενά ή τα χάσματα στη γνώση που έχουμε; κ.τ.ό.

Από μια άποψη, γνώσεις είναι δυνατό να διαθέτουν οι μαθητές χωρίς ωστόσο να τις κατανοούν. Είναι δυνατό να γνωρίζουν τι λέει το σχολικό εγχειρίδιο, να το επαναλάβουν και να πάρουν ένα πολύ καλό βαθμό και όμως να μην κατανοούν το περιεχόμενο των λέξεων που επαναλαμβάνουν. Μπορώ να υποστηρίξω την άποψη του σχολικού εγχειριδίου «η κοινωνική, η πολιτική και οικονομική ζωή της Ελλάδας είχε φτάσει σε ψηλό επίπεδο ανάπτυξης...» (περσικοί

πόλεμοι), αλλά εάν δεν μπορώ να εξηγήσω ή να δώσω νοητική εικόνα αυτής της ανάπτυξης, η γνώση που προτείνω είναι επιφανειακή. Όπως πολύ χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο E. Carr: «Αν βάλουμε το γάλα να βράσει σε μια κατσαρόλα θα χυθεί. Δεν ξέρω και δε θέλω να ξέρω γιατί συμβαίνει αυτό. Αν πιεζόμουν θα το απέδιδα στην τάση που έχει το γάλα να χύνεται, πράγμα αρκετά αληθινό μα που δεν εξηγεί τίποτα... Με τον ίδιο τρόπο μπορεί κανείς να διαβάσει ή ακόμα να γράψει για τα περιστατικά του παρελθόντος χωρίς να θέλει να ξέρει γιατί συνέβησαν...» .

Η ιστορία αφορά πράξεις ή δραστηριότητες ανθρώπων σε κοινωνικές ομάδες και από αυτή του άποψη σχετίζεται με την έννοια της *εξέλιξης* ή της *αλλαγής* μέσα στον ιστορικό χρόνο. Η αλλαγή μέσα στον ιστορικό χρόνο είναι η γλώσσα της ιστορίας τα ιστορικά γεγονότα είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για την υποδήλωση αυτής της αλλαγής και η διήγηση είναι οι προτάσεις που αναλύουν, εξηγούν και ερμηνεύουν αυτή την αλλαγή⁸. Από αυτή την άποψη, η επανάληψη της διήγησης ενός σχολικού εγχειριδίου χωρίς την κατανόηση της ιστορικής αλλαγής είναι άκριτη αποδοχή και επανάληψη-αποστήθιση των προτάσεων του σχολικού εγχειριδίου.

(3) Ο διάλογος αναγνώστη-μαθητή με τον ιστορικό προϋποθέτει την κριτική ανάγνωση ως βασική διδακτική και μαθησιακή δραστηριότητα. Η ιστορία ως διήγηση και αναπαράσταση του παρελθόντος έχει ιδιαίτερη σχέση με τη γλώσσα. Μια δυσκολία στη διδασκαλία και τη μάθηση της ιστορίας συνδέεται με το ότι είναι ουσιαστικά μια έμμεση διαδικασία μάθησης με την παρεμβολή του γραπτού λόγου. Η ιστορική κατανόηση του παρελθόντος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατανόηση της ίδιας της γλώσσας που χρησιμοποιείται στην ιστορία. Ένα κεντρικό πρόβλημα στη διδασκαλία της ιστορίας είναι η χρήση της γλώσσας που, για πολλούς λόγους (κοινωνικούς, πολιτισμικούς κ.ά.), είναι δυνατό να δυσκολεύει ιδίως την κατανόηση από τη μεριά μαθητών που προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Τεχνικοί όροι όπως μαρτυρία, ένδειξη, πηγές κ.τ.ό., γενικοί ιστορικοί όροι όπως φεουδαλισμός, αναγέννηση, επανάσταση, περιοδολογήσεις, μεταφορική γλώσσα κ.ά. κάνουν το μάθημα της ιστορίας ένα αντικείμενο με πολλές γλωσσικές δυσκολίες.

Η διδασκαλία της ιστορίας προϋποθέτει, από αυτή την άποψη, την εφαρμογή αρχών διδασκαλίας που υιοθετούνται στην ανάπτυξη της κριτικής ανάγνωσης και στη διδασκαλία της ιστορίας. Η γλώσσα της ιστορίας προσφέρεται προς την κατεύθυνση αυτή μια και ενσωματώνει καθημερινό λόγο (άρα αξιοποίηση της γλώσσας των μαθητών). Σε μία τέτοια περίπτωση ο δάσκαλος και οι μαθητές επεξεργάζονται συστηματικά περιπτώσεις αναχρονιστικής χρήσης, περιπτώσεις αφηρημένων γενικεύσεων, το ιστορικό περιεχόμενο καθημερινών όρων κ.τ.ό. Σε αυτή την περίπτωση μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι διδάσκει και ιστορία και εμπλουτισμό της γλώσσας με το να δίνει στις λέξεις νέες σημασίες και το ιστορικό τους περιεχόμενο.

Μια συστηματική εφαρμογή και μεταφορά των προηγούμενων αρχών, ουσιαστικά, σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας και μάθηση ιστορίας **με το βιβλίο ανοιχτό**. Η κριτική ανάγνωση και μελέτη του σχολικού εγχειριδίου ιστορίας είναι μια δημιουργική και αποτελεσματική διδακτική επιλογή. Το επίσημο σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας ανοιχτό στη διδασκαλία και τη μάθηση ανοίγει το δρόμο για την ιστορική έρευνα, την ιστορική πραγματικότητα και την ιστορική σκέψη και συνείδηση.

.....

Μια εναλλακτική διδακτική που να στηρίζεται στις παραπάνω αρχές προϋποθέτει πέρα από τα παραπάνω, συστηματική αναδιοργάνωση, αναδιάρθρωση και αναδιάταξη της διδακτέας ύλης που εμπεριέχεται στο επίσημο σχολικό εγχειρίδιο. Μια τέτοια αναδιάταξη απορρίπτει τη στατική χρονολογική-γεγονοτολογική εξιστόρηση ασύνδετων γεγονότων. Δεν βοηθάμε τους μαθητές στην κατανόηση της συνολικής ιστορικής πραγματικότητας με έναν προγραμματισμό διδασκαλίας που παρακολουθεί πιστά και στενά τον κατακερματισμό και τη διαμερισματοποίηση των σχετικών κεφαλαίων του επίσημου σχολικού εγχειριδίου. Η καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης και ιστορικής συνείδησης δεν προκύπτει ως αποτέλεσμα-άθροισμα κάποιων διαδοχικών κεφαλαίων αλλά ως κατανόηση της συνολικής ιστορικής πραγματικότητας και της δυναμικής των κοινωνικών συγκρούσεων στην ιστορική εξέλιξη.

Όλα τα παραπάνω σημαίνουν ότι έχουμε το δικαίωμα, την υποχρέωση και τη δυνατότητα να αξιοποιήσουμε τη σχολική ιστορία για την αποκάλυψη της «συνωμοσίας της σιωπής» και τη διαμόρφωση μιας εναλλακτικής-αντίπαλης πρότασης διδασκαλίας. Το είδος ιστορίας που διδάσκεται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ιδίως στο δημοτικό και το γυμνάσιο) οριοθετεί το είδος της ιστορικής παιδείας που προσφέρεται στους μαθητές. Η πλειοψηφία των μαθητών που τελειώνουν τη μέση εκπαίδευση ή πολύ περισσότερο οι μαθητές που ολοκληρώνουν μόνο την 9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση δεν μπορούν να αποφοιτούν χωρίς να είναι σε θέση να **κάνουν το διάλογό** τους με τον ιστορικό, έτσι όπως αποκαλυπτικά μας δίνει ο Μπρεχτ το διάλογο του εργάτη με τον ιστορικό:

*Ο νεαρός Αλέξανδρος υπόταξε τις Ινδίες.
Μοναχός του;
Ο Καίσαρας νίκησε τους Γαλάτες.
Δεν είχε ούτε ένα μάγιστρα μαζί του;
Ο Φίλιππος της Ισπανίας έκλαψε όταν η αρμάδα του
βυθίστηκε. Δεν έκλαψε, τάχα, άλλος κανένας;
Ο μέγας Φρειδερίκος κέρδισε τον Εφτάχρονο τον πόλεμο. Ποιός
άλλος τον κέρδισε;*

*Κάθε σελίδα και μια νίκη.
Ποιος μαγείρεψε τα νικητήρια συμπόσια;
Κάθε δέκα χρόνια κι ένας μεγάλος άνδρας.
Ποιος πλήρωσε τα έξοδα;
Πόσες και πόσες ιστορίες.
Πόσες και πόσες απορίες.*

Το ποίημα του Μπρεχτ μας προσφέρει μια εναλλακτική διδακτική προσέγγιση στο μάθημα της σχολικής ιστορίας του κρατικού σχολικού εγχειριδίου. Μια τέτοια προσέγγιση δεν καλεί τους μαθητές να παρακολουθήσουν «άσκηση επί χάρτου» των στρατιωτικών επιχειρήσεων, αλλά τους διδάσκει να κάνουν τουλάχιστον κατάλληλες και αποκαλυπτικές ερωτήσεις...

* Με άλλη μορφή, είχε δημοσιευτεί για πρώτη φορά στο περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, 55, 1990, 17-26.

*****

Θεωρητικό Πλαίσιο:
ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
Γιώργος Μαυρογιώργος, Καθηγητής Τμήματος Φ.Π.Ψ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Δίνουμε, στη συνέχεια, ένα Παράδειγμα εφαρμογής αρχών που απορρέουν από την υιοθέτηση του θεωρητικού πλαισίου που προηγήθηκε.

**ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ
ΠΟΛΕΜΟΥ ΩΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
(404-336 π.Χ.): 4^{ος} αιώνας π.Χ.**

ΤΑ «ΤΑΡΑΓΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΑ»: ΚΡΙΣΗ

Πρόταση για συζήτηση

I. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Πως το ξέρουμε;

Πόσο ξέρουμε;

II. ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Οικονομική κατάσταση

Κοινωνική κατάσταση

III. ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Συγκρούσεις: Σπάρτη

Αθήνα

Θήβα

Διάλυση της νομιμότητας

IV. ΔΙΕΞΟΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Πανελλήνια ένωση και ειρήνη

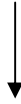
Επέκταση

Από την κρίση στην ιδέα και την προπαγάνδα της ειρήνης και της επέκτασης

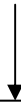

[τίτλος με τη γλώσσα της ιστορικής αλλαγής]

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

**Οικονομική εξαθλίωση
Γεωργία
Εμπόριο
Βιοτεχνία**

Άνιση κατανομή πλούτου

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

«ΕΜΦΥΛΙΕΣ» ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ
ΣΠΑΡΤΗ }
ΘΗΒΑ } ← → **ΠΕΡΣΙΑ**
ΑΘΗΝΑ }

**ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ
«ΕΙΡΗΝΗ»
ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ**

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Π Η Γ Ε Σ

- * **Ένας ιστορικός γράφει για τις πηγές:**
Αξιόλογο μνημειακό υλικό για την περίοδο δεν σώζεται.
Ο 4^{ος} αιώνας είναι η κατ' εξοχήν περίοδος των **προπαγανδιστικών πολιτικών κειμένων** με τη μορφή ρητορικών λόγων ...
Ισοκράτης
Λυσίας
Ανδοκίδης

- * **Κι άλλου:** «Τα Ελληνικά» του Ξενοφώντα αντιπροσωπεύουν μια θέση κατ' εξοχήν λακωνική... Ένα πρώτης ποιότητας ντοκουμέντο για την ιστορία του πολιτισμού είναι η «*Κύρου Ανάβασις*».
Άλλες πηγές:
Πλάτων
Αριστοτέλης

Να πώς μιλάει ένας σύγχρονος Έλληνας ιστορικός για την οικονομική κατάσταση της εποχής:

Δυστυχώς οι πληροφορίες μας για τις οικονομικές δραστηριότητες των περισσότερων πόλεων είναι ελάχιστες. Μπορούμε, ωστόσο, μέσα από τα **αποσπασματικά** στοιχεία που σώζονται να καταλήξουμε σε συμπέρασμα- γενικό- για την οικονομική ζωή του 4^{ου} αιώνα και να εντοπίσουμε τα αίτια της κρίσης...

Τ Α Α Ι Τ Ι Α Τ Η Σ Κ Ρ Ι Σ Η Σ

(I) ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

(II) ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. Παραγωγικές δραστηριότητες και πηγές πλούτου

Γεωργία – κτηνοτροφία: καταστροφή – λεηλασία – άσπαρτη γη, εγκατάλειψη, μετακίνηση στις πόλεις – πέρασμα της γης στα χέρια των λίγων – εξαθλίωση μαζών – συγκρούσεις φτωχών και πλουσίων – στροφή αγροτών σε άλλα επαγγέλματα

Βιοτεχνία – Εμπόριο: σημαντικές πηγές πλούτου.

Όμως με τον πόλεμο έγιναν αντιπαραγωγικές οικονομικές δραστηριότητες.

Πηγές (Λυσίας και Αριστοφάνης).

Η βιοτεχνία ήταν πολεμική και επομένως αντιπαραγωγική.

Παραγκωνισμός της ειρηνικής βιοτεχνίας μαρασμός εμπορίου και ναυσιπλοΐας και επομένως εξαγωγικής δραστηριότητας.

Πηγές (αγγεία – ρήτορες)

2. Τρόπος εκμετάλλευσης

Δουλοκτητικός χαρακτήρας: Δηλαδή χρήση δούλων

Στην εργασία—αύξηση των κερδών—όχι όμως και της παραγωγής. Π.χ. εξόρυξη μεταλλευμάτων.

3. Άνιση κατανομή του πλούτου

Η πάλη – ο αγώνας – ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς έγινε οξύτερη από πριν. Λόγος (αιτία): η επικράτηση των ολιγαρχικών.

Η συγκέντρωση του πλούτου στα χέρια των λίγων οδήγησε τους πολλούς σε φτώχεια.

Οι ολιγαρχικοί ενδιαφέρονται για την κατάκτηση της

εξουσίας → Η εξουσία θα τους εξασφάλιζε τα συμφέροντά τους.

Αποτέλεσμα: αδιάκοποι κοινωνικοί αγώνες: α) μέσα στις πόλεις
β) μεταξύ των πόλεων
γ) μεταξύ συνασπισμών.

Η συγκέντρωση του πλούτου στα χέρια των λίγων:

- α) έβλαψε την οικονομία (αντιπαραγωγικό)
- β) οδήγησε σε κοινωνικούς αγώνες.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Αντιθέσεις:

- α) ανάμεσα σε ελεύθερους και δούλους
β) ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς

* Οι δούλοι έπαιξαν βοηθητικό ρόλο στους κοινωνικούς αγώνες των παραγκωνισμένων κοινωνικών τάξεων.
Πηγή: Πλάτων.

** Κυριάρχησαν οι αντιθέσεις ανάμεσα στους λίγους πλούσιους και τους πολλούς φτωχούς εξαθλίωση εξέγερση.
Πηγές:
Πλάτων
Ισοκράτης.

*** Οι αντιθέσεις αυτές που ήταν κοινωνικές προκάλεσαν την κρίση του 4ου αιώνα.

Αυτές οι αντιθέσεις μεταφέρθηκαν σε πολιτικό επίπεδο και ειχαμε:

συμπτώματα της κρίσης

- (α) συγκρούσεις ολιγαρχικών δημοκρατικών
- (β) συγκρούσεις μεταξύ πόλεων
- (γ) συγκρούσεις μεταξύ συνασπισμών
- (δ) διείσδυση της Περσίας /
«εξαγορά»

ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

- * Επικράτηση της Σπάρτης - Ολιγαρχικοί
- * 30 Τύραννοι στην Αθήνα
- * Τρομοκρατία - εξορίες

- * **Κύρου Ανάβαση - Κάθοδος Μυρίων**
Συμμετοχή των Σπαρτιατών

Αντισπερισπασμός της Περσίας: υποκίνηση της
Θήβας - Κορινθου - Άργους - Αθήνας:
Βοιωτικός - Κορινθιακός πόλεμος = ήττα της
Σπάρτης

- * Δυνάμωμα της Αθήνας → ανησυχία στους
Πέρσες και τους Σπαρτιάτες Ανταλκίδειος ειρήνη.

- * Η Σπάρτη θεματοφύλακας: πανελλήνιο συνέδριο.
Η Περσία εκμεταλλεύεται τις κοινωνικές και
πολιτικές αντιθέσεις και επιβάλλει στην Ελλάδα
τους όρους της.

- * Εμφάνιση της Θήβας.
- * Η Β' Αθηναϊκή συμμαχία.
- ** Ανταγωνισμός Θήβας - Αθήνας → νέο συνέδριο «Βοιωτών» συγκρούσεις 371 (Λεβάντρα) τέλος της Σπαρτιατικής ηγεμονίας.
- * Κυριαρχία της Θήβας: Πελοπόννησο – Θεσσαλία.
- * Συγκρούσεις μέχρι το 362: Τέλος και της Θήβας.
- * Αποστασία και από τη Β' Αθηναϊκή συμμαχία: τέλος της.

Συμπερασματικά

Παρατηρούνται:

- (α) αλληπάλληλες συγκρούσεις μεταξύ πόλεων, μεταξύ συνασπισμών
- (β) αλληπάλληλες προσπάθειες για τη δημιουργία ενωτικών συμμαχιών
- (γ) αλληπάλληλες προσπάθειες ειρήνευσης
- (δ) Συνεχής παρέμβαση της Περσίας στα ελληνικά

ΣΠΑΡΤΗ	απέτυχαν να δημιουργήσουν
ΑΘΗΝΑ	ισχυρά και μόνιμα
ΘΗΒΑ	σχήματα - συνασπισμούς

Γ Ι Α Τ Ι ;

Δεν μπόρεσαν να εξομαλύνουν τις βαθιές

εσωτερικές κοινωνικές και οικονομικές αντιθέσεις που επικρατούσαν στις πόλεις-κράτη. Είχαν επιλέξει ως λύση τον πόλεμο για την επιβολή της κυριαρχίας της μιας στις άλλες.

Αποτέλεσμα: Αύξηση της δυστυχίας - Η πολιτική στην υπηρεσία των συμφερόντων των λίγων πλουσίων
μισθοφορία και πειρατεία απώλεια παραγωγικών δυνάμεων - αλλαγή συνείδησης -
Τυραννικά πολιτεύματα ατομικισμός =
ΠΑΡΑΚΜΗ - ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΗ - ΕΞΑΣΘΕΝΙΣΗ ΠΟΛΗΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΞΟΔΟΙ

- Η μόνιμη κατάσταση πολέμου
- Η εξάντληση των πόλεων

ευνοούσαν την προπαγάνδα νέων τρόπων επίλυσης των προβλημάτων

- (1) Ειρηνιστικές αντιλήψεις: Ισοκράτης
Ξενοφών
Πλάτων
- (2) Υπογραφή ειρηνικών διακανονισμών: Όμως δεν είχαν πραγματικό αποτέλεσμα: π. χ. η Ανταλκίδειος ειρήνη (στο όνομα της οικονομίας - ελευθερίας)
Κοινή ειρήνη: χωρίς αποτέλεσμα

(3) Η ιδέα της επέκτασης

- * Η ειρήνη δεν απέδωσε
- * Προπαγανδίζεται η ιδέα του πολέμου κατά των «βαρβάρων» (Περσών)

Τα (1) και (2) είχαν ως αποτέλεσμα την προβολή της ειρήνης ως πανάκειας για τη λύση των προβλημάτων: κοινωνικών - οικονομικών.

Όμως ούτε ελευθερία έφεραν
αυτονομία

- ** Εύκολη υπόθεση μια και είχαν κάνει πολλές παρεμβάσεις και είχαν δημιουργήσει

Ιστορικός παρατηρεί: αν κρίνουμε από τις αντιθέσεις των προπαγανδιστών της ένωσης και της **κοινής ειρήνης** διαπιστώνουμε ότι οι θέσεις τους προσαρμόζονταν στα συμφέροντα των λίγων.
δυσαρέσκεις.

Η «ΕΙΡΗΝΗ» ΔΕΝ ΑΠΕΔΩΣΕ ΩΣ ΚΗΡΥΓΜΑ

ΤΙ ΠΡΟΤΑΘΗΚΕ ΩΣ ΛΥΣΗ;

- * Η ιδέα του πολέμου: διέξοδος στους φτωχούς- - γαλήνη στους πλούσιους (Ισοκράτης).

** Στροφή σε μονάρχες έξω από τον συμμαχόμενο ελληνισμό (Φίλιππος)

Ένας ιστορικός υποστηρίζει:

Φαίνεται ότι η ιδέα του πολέμου κατά των βαρβάρων προπαγανδίστηκε από τους πλούσιους ως η μόνη λύση στη βαθιά οικονομική και κοινωνική κρίση που δημιουργήσαν οι πλούσιοι με την αξίωση να

"

διατηρήσουν τα κεκτημένα τους και να μην κάνουν παραχωρήσεις στους φτωχούς.

Έτσι,

Αντί για εσωτερικές κοινωνικές αλλαγές, επικρατεί:

(α) Η ιδέα της συνένωσης του Ελληνισμού
και (β) η επέκταση στην Ασία

**ΕΡΧΕΤΑΙ Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ Ο
ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**